

szokásokat, előítéleteket, és szülőanya lesz egy új kornak, melynek mi még csak bölcsőjében ringunk, derengését látni véljük, de melynek fényes napjába tekinteni képesek nem vagyunk.» «A hang folyékony, mint a tenger hulláma, elhangozva már a múlté és a lélekben csak emléke marad fenn; ingadozva, bizonytalanságban és gondolatárban elmerülve» . . .

A szakköröknek akart-e imponálni e virágokkal, vagy a laikus olvasóknak? nem tudom, de ha valamikor szükség lenne egy újabb kiadásra, a tudomány és saját tudományos reputációja érdekében jó volna azokat teljesen kihagyni belőle. E kiadásban remélhetőleg egyéb apróbb-nagyobb hibák és botlások is ki lesznek javítva. Cushing *Initials and Pseudonyms* című munkája (70 l.) a maga helyén lesz megemlítve, nem pedig ott, hol a könyv disztízéséről szól, meg az bibliografiai segédmunka, mely a névtelen munkákra vonatkozik, nem pedig a miniatörök initialisaira. Műve akkor majd az újabb irodalommal is ki lesz bővítve, mert hogy fejére olvassam egyikét legklasszikusabb mondásainak (175. l.): «az ember örökké mozgó szelleme a tudományok fejlődését, ez pedig az irodalom roppant terjedelmét vonta maga után.»

Hellebrant Árpád.

Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Cura et impensis Iosephi Dankó praepositi s. Martini de Posonio. Budapestini, 1893, arte chalcotypa in aedibus Franklinianis descriptum. 8r. XV + 599 l.

Egyike a legérdekesebb, a legbecsesebb irodalomtörténeti vonatkozású s nyomdai kiállítását tekintve is legszebb munkáknak, melyek a közel multban könyvpiaczunkon megjelentek. Egy a külföldön is régen óhajtott, nálunk még régebben és még sajnosabbban nélkülözött publikáció, mely a középkori magyar liturgia színe-javát, az egyházi és népénekeket adja közkézre, mint sok esztendei kutatás, lelkiismeretes gyűjtés, alapos feldolgozás kincses termékét. Mennyi ügyszeretet, lelkesedés, és — tegyük hozzá — fáradás kellett ahhoz, hogy a tudós szerző *ezt* a munkát *így* végezhesse, *ezt* a könyvet *így* megírhatta, azt csak az képes kellően méltányolni, a ki tudja, mily sokat mond szerző azzal, hogy mindent de mindent átnézett, felhasználta, felkeresett, a miről munkája teljessége érdekében — a lehetőség határai között — tudomással birhatott.

Az 55 codex közül, melyekkel forrásaiként beszámol, legtöbbet — 14-et — Pozsonyban talált a káptalan s a szent Ferencz-rendiek könyvtárában. 10—10-et a Magyar nemzeti Múzeumban és Zágrábban, Bécsben 6-ot, Göttweihban 4-et; a többi megozlik

az esztergomi, egri, gyulafehérvári, lambachi stb. könyvtárak között. E codexekből, (agendák, antifonáriumok, breviáriumok, diurnalék, gradualék, horáriumok, misekönyvek, psalteriumok, sacramentariumok), tehát a régi egyházi szertartás-könyvekből merítette szerző nagyjából azokat az énekeket, melyeket művében közöl.

A codexek mellett természetesen vannak más kútfői is; az a számtalan nyomtatvány (ének-gyűjtemények, breviáriumok, directoriumok, liturgikus könyvek, szakmunkák, értekezések), melyek tárgyát bármiként érintve, latin, magyar, német, francia és angol nyelven megjelentek.

A könyv részei az egész tárgyat tisztára felölelő világos látással s a szakértő bibliografusnak minden aprólékosságra kiterjedő pontosságával vannak elhelyezve. A bevezetésben mindenek előtt számat ad munkája sajátképeni céljáról. Felemlíti, hogy évek hosszú során át azzal a gondolattal foglalkozott, hogy megírja a régi magyar egyházi szertartások történetét, úgy a mint az a múlt fenmaradt emlékeiből megállapítható. Később azonban kénytelen volt belátni, hogy ez egy ember erejét meghaladó vállalkozás lenne s így meg kellett elégednie az egész helyett annak egy részével, az igaz, hogy legfontosabb és a közérdekre legjelentősebb részével, a régi egyházi énekek forrásainak összegyűjtésével. Megmagyarázván még a himnuszok eredetét, használatát a régi egyházban, lerója az elismerés adóját azok emléke iránt, a kik előtte mint a szó legszorosabb értelmében vett úttörők, tárgyával foglalkoztak.

Többen voltak ilyenek. Az első közülök Clichtoveus párisi theologiai tanár, később chartresi kanonok, a kinek munkája («*Elucidatorium ecclesiasticum ad officium Ecclesiae pertinentia, planius, exponens et quatuor libros complectens*») Gosztonyi János győri, utóbb erdélyi püspök segélyezésével jelent meg, a ki vele a párisi egyetemen kötött ifjúkori barátságot később is fentartotta. Clichtoveus összesen 14 éneket adott ki magyar szentekről (mint maga is írja, egy hibás kézirat után): Sz.-Lászlóról és Sz.-Istvánról kettőt-kettőt, Sz.-Imréről és Sz.-Adalbertről egyet-egy, Sz.-Mártonról ötöt és Sz.-Erzsébetről hármat. Kár, jegyzi meg szerző, hogy nem merített az akkor már elég számos példányban nyomtatott és zárdai használatra szánt breviáriumokból és misekönyvekből is. Ilyen szorosan vett egyházi énekek találhatók még továbbá a Pálos-rend és a Sz.-Domonkosról nevezett szerzetesek szertartásos könyveiben.

Mások a templomi népénekeket gyűjtötték össze és adták ki; úgy mint Ragyóczy Péter egri kanonok 1651-ben «*Régi és Új Deák és Magyar ájtatos egyházi Énekek és Litániák*» czímen hetvennégyet bocsájtott közre; Kajoni János Sz.-Ferencz-rendi

szerzetes pedig ily cím alatt: «Régi és Új, Deák és Magyar ájtatos Egyházi énekek, Dicséreték, Soltárok, és Lytániák; Kikkel a Keresztvének Esztendő-által-való Templom-Solemnításokban szoktanak élni. Halottas temetéskor való és a négy utolsó dolgokról emlékeztető Énekekkel együtt» 511 magyar és 222 latin nyelvű éneket tett közzé 1676-ban, melyeket «nagy szorgalommal egybeszedett és megjobbitott».

Hasonló énekeket találunk még Náray György esztergomi kanonoknak 1695-ben megjelent gyűjteményében, az «Officium Rákoczianum»-ban, Toldy Ferencz és Szilády Áron kiadványaiban.

Szerző is ily két részbe osztva adja hymnariumát; az elsőben 127, az isteni tisztelethez közvetlen kiegészítő részként hozzátartozó éneket, a másodikban pedig 64 népéneket, vagyis azokat a szép, melodikus cantiókat, melyekkel a hívők sokasága borul az úr oltára elé, hogy együtt, egy formában hangoztassa dicséretét, s melyekben sokszor szinte bizonyos naivitásban, de megható módon nyilatkozik meg népünk ragaszkodó tisztelete az ő kedves szentjeihez.

Amazokban, az első szakaszbeliekben, az egyháznak az isteni tisztelet emelésére szánt felséges eszközét látjuk, melyből kivillan a szertartások mélységes titkainak fénye, kiérzik a legnagyobb, az egész egyházat átható örömök és fájdalmak hangja. Emezekben oly szép az az üde természetesség, az a keresetlen egyszerűség, a melyben legalább egy rövid kis időre, egy felemelő gondolatban, megnemesítő érzelemben olvad együvé az a sok emberszív, a mely egymástól különben oly távol áll, a melyet az élet nehéz gondjai oly makacsul vonnak le a föld rögéhez. Ebben is, abban is van szépség, de természetük szerint más ez az egyikben is másikban is.

Minden egyes éneknél jegyzetben számol be szerző a forrásról, a honnan merítette, a helyekről, a hol még ezen felül feltalálta, az olvasásbeli eltérésekről, a használandó dallamról. E jegyzetek értékét, különösen kritikai oldalukról tekintve, talán szükségtelen külön kiemelnünk. Sajnáljuk, hogy a hymnarium oly lelkiismeretes, pontos írójának erős kritikai érzéke nem kifogásolta a 397. oldalon lévő Sz.-László-féle ének felvételét; így a szép gyűjteménybe beleszűszott a Somogyi Antal gyártotta «Régi Magyar énekekből» is egy.

Függelék gyanánt két fölöttébb érdekes dolgot találunk még a hymnarium végén. Az egyik a XIV. század végéről való legrégibb esztergomi naptár, a másik pedig a XV. századbéli szepesi (voltaképpen esztergomi, mivel akkor még a Szepesség az esztergomi főegyházmegyéhez tartozott) ordinarius; mindkettő ezúttal lát először napvilágot. Az elsőben Nagy Lajos királynak, öt esztergomi érseknek, és 22 kanonoknak elhalálozási éve, legtöbbször a napja

is van feljegyezve; a másodikban pedig az akkori egyházi szertartások vannak előírva. Különösen becses reánk nézve ez az utóbbi.

Még azt sem tudni ki írta, kinek lett írva. Valószínű azonban, hogy Stock J. szepesi prépost parancsára készült, még pedig azon célból, hogy a szepesi egyházban az isteni tisztelet az esztergomi szabályok szerint rendeztessék. A leíró nem lehetett tisztában sem a nyelvvel, a melyet használt, sem magával a munkával, a mit végezett. Egyes szavakat rossz helyre illeszt, máskor nem a szokott értelemben használja azokat s a mi a leg-sajnálatosabb, munkája hiányos, csonka. Pl. a megható nagyheti szertartásokból alig ad valamit, a nagypénteki ritusról meg éppen meg sem emlékezik. Hanem azért az értékét nehéz volna számokban felmérni, kivált mikor így a szerző számos jegyzetével megvilágítva, kiegészítve, más hasonló szertartáskönyvekkel párhuzamba hozva látjuk magunk előtt, mert ez az egyedüli emlékünk, mely a nagy kiterjedésű esztergomi egyházmegye régi liturgiája felől megbízható adatokkal szolgál.

Ennek az egészen szép munkának szép folytatását kívánjuk: a régi magyar egyházi szertartás történetét. Bármiként legyen megírva ez — reméljük — a közel jövőben, egyik legnagyobb dicsérete az leszen, ha elmondhatjuk felőle, hogy Dankó tudásával, ismereteivel, pontosságával van egybeállítva.

Kollányi Ferencz.

Bibliotheca Zrinyiana. *Die Bibliothek des Dichters Nikolaus Zrinyi. Ein Beitrag zur Zrinyi-Literatur. Mit literar-historischer Einleitung. Mit dem Portrait des Dichters nach E. Widemann, einem Facsimile und einer Stammtafel.* Wien, 1893. Verlag von S. Kende. 8r. XIX + 88 l.

Husz esztendővel ezelőtt történt, hogy Szluha László föllötte becses hirrel lepte meg a magyar irodalmat: Vötteauban ráakadt Zrinyi könyvtára katalógusára, melyet a szigeti bán saját kezével írt, s annak nyomán az egész könyvtárra, mely Zrinyi szellemének és tanultságának egyik élő bizonyossága volt. Szluha a fölfedezés hírével legelőbb Toldy Lászlót örvendeztette meg s vele e tárgyban levelezésbe lépett. A dolog természeténél fogva meg kellett tudnia Toldy Ferencznek is, hogy a Zrinyi-könyvtár a Daun grófok birtokában maig megvan, hogy nemcsak nyomtatott, hanem kéziratot is őrzött meg. Szluha László ezenközben hűségesen és nagy buzgalommal kutatta a becses leletet s minden levele újabb erőt kölcsönzött ama lángnak, mely Toldynkat hevíté, valamikor a magyar ész munkáiról, különösen most, mikor a *Szigeti veszedelem* irójának szellemi kincses táráról volt szó.